

Theo Hettema

God is terug

Lezing symposium Nacht van de theologie

27 oktober 2018

Toen ik begon na te denken over deze lezing dacht ik: hier moet ik iets van literatuur in stoppen, ik moet een recente theoloog noemen, en laat ik niet vergeten om een gewichtige Duitse titel te noemen, gegarandeerd dat niemand nog Duitse theologie leest. Maar toen dacht ik: ik moet vooral spreken vanuit wie en wat ik theologisch ben. Dan ben ik iemand die in twee protestantse kerkgenootschappen werkt, als beleidsmedewerker en docent, die als supervisor veel verhalen hoort van professionals in de kerkelijke praktijk en ook zelf in de kerkelijke praktijk van de Protestantse Kerk in Den Haag actief is. Ik ben dus iemand die stevig staat in de christelijke en dan met name protestantse traditie.

Als ik moet zeggen wat de rode draad is door mijn bezigheden, dan zeg ik: ik ben hermeneutisch theoloog. Voor veel mensen heeft hermeneutiek de bijklank van: de betekenis van een tekst relativeren door de achtergronden ervan erbij te halen. 'Dat moet je in zijn context zien,' zeggen we dan. Maar hermeneutiek is iets anders dan relativerende interpretatiekunde. Hermeneutiek is de geesteswetenschap die voortkomt uit het inzicht dat iets waar en waardevol wordt door het te verbinden aan contexten: de context van een hele wereld die achter een tekst of uiting schuilt, de maatschappij en cultuur die achter die tekst of uiting ligt, mijn eigen context als lezer of hoorder en die van mijn cultuur.

Van iemand als de Amerikaanse Catherine Keller (*Cloud of the Impossible: Negative Theology and Planetary Entanglement*, New York: Columbia University Press, 2015) heb ik geleerd hoe essentieel verbindingen zijn voor ons denken en voor onze hele werkelijkheid. En uit het boek *Gottes Sein ist im werden* van de theoloog Eberhard Jüngel heb ik al eerder het inzicht gekregen hoe de essentie van geloven en wat je gelooft ligt in het meegenomen worden in een beweging, in handelen ook.

Hermeneutische theologie is dan ook geen passieve, secundaire reflectie, maar een handeling, een daad die bijdraagt aan het leggen van zinvolle verbindingen in een geloofspraktijk, tussen geloofspraktijken en tussen praktijken en de wereld waar ze in staan.

Hermeneutische theologie is dus een handeling (constructieve theologie, in andere woorden). Het is ook iets wat per definitie concreet is, verbonden aan specifieke tradities met hun werelden van uitingsmogelijkheden.

Wanneer ik dan als hermeneutisch theoloog kijk naar het bericht dat God terug is, dan denk ik ogenblikkelijk: een concreet terug-zijn van God zal voor mijn christelijke traditie altijd verbonden zijn aan Christus. En we hebben er in de theologie zelfs een heel hoofdstuk aan gewijd om daarover na te denken, onder de noemer 'wederkomst van Christus'. Met Hemelvaart is Christus naar de hemel gegaan en we verwachten Hem terug op de wolken, zo vertelt het Bijbelboek Handelingen dat. En allerlei plaatsen in evangeliën, brieven en in het Bijbelboek Openbaring drukken uit hoe die terugkomst een onderscheidend gebeuren zal zijn, een oordeel.

Het is niet correct om over die wederkomst in termen van weggaan en terugkomen te spreken. Voor het Nieuwe Testament gaat het meer om een verschijnen in het openbaar, een *parousia*, een komst zoals een koning verschijnt, dus in volle glorie, om zijn rechtmatige ambt uit te oefenen van rechter en bestuurder.

In de latere traditie is die betekenis op de achtergrond geraakt en het is enigszins paradoxaal dat het uittrekken van de gelovigen om hun Heer in volle glorie binnen te halen nu in de perceptie

van veel evangelische christenen wordt verbonden aan een *rapture* van de gemeente, die de gelovigen onttrekt aan de wereld waarvan hun Heiland de Heer is.

Hoe kun je het idee van de komst van de Heer in volle glorie verbinden aan de context van je eigen leefwereld? Het evangelie van Matteüs geeft daar een invulling aan met woorden van Jezus over dat verschijnen in volle glorie. Dat verschijnen wordt in de woorden van Jezus verbonden aan wat zijn hoorders dagelijks meemaken: ‘...neem deel aan het koninkrijk dat al sinds de grondvesting van de wereld voor jullie bestemd is. Want ik had honger en jullie gaven mij te eten, ik had dorst en jullie gaven mij te drinken. Ik was een vreemdeling, en jullie namen mij op, ik was naakt, en jullie kleedden mij. Ik was ziek en jullie bezochten mij, ik zat gevangen en jullie kwamen naar mij toe” (Mt. 25,34-36). Dagelijkser en concreter is het niet te maken.

De hermeneutische filosoof Paul Ricoeur zou daarover zeggen dat we zulke concrete figuraties, vormgevingen in handelen en in verhalen ook nodig hebben om de waarheid en de waarde van onze werkelijkheid ten volle te doordenken.

Dat zie je bijvoorbeeld in het geweldige verhaal van de Groot-Inquisiteur, een gedeelte uit Dostojevski's *Gebroeders Karamazov*. In dat verhaal wordt voorgesteld hoe het is als Jezus zou terugkomen in onze maatschappij. Het is een denkproef, een figuratie, van een van de broers Karamazov, en daarmee van Dostojevski, om zich te verhouden tot de figuur van Jezus, met zijn aantrekkingskracht en irreële leer.

Dat doordenken wordt dan vormgegeven in een setting van mensen die zeer goed weten hoe het staat met het christelijk geloof: de zestiende-eeuwse kerk in de tijd van de kettervervolgingen. Jezus verschijnt daar en, Hij kan het niet laten, Hij wekt een meisje uit de dood op, wanneer Hij langs een begrafenisstoet bij de kathedraal van Sevilla komt. Daarvoor wordt Hij uiteraard opgepakt en in de gevangenis ondervraagd en uitgedaagd door de Groot-Inquisiteur. Hebben wij, zou houdt hij Jezus voor, het er eigenlijk niet beter afgebracht dan jij, door de mensen te knevelen, hun gewetens te beheersen en angst aan te jagen. Daarmee hebben we de wereld meer vooruitgeholpen dan jij, met je vrije wilsbeslissing en naastenliefde. Jezus is en blijft de soevereine Heer: Hij kust zijn verrader en loopt weg.

God is terug. Maar wij mensen kunnen daar niet mee omgaan en hebben maar liever dat Hij verdwijnt, omdat zijn verschijnen ingaat tegen onze behagelijkheid.

Ik was ongeveer op dit punt van mijn doordenking toen ik ging ondervinden wat ik zelf had geschreven. Aan onze Protestantse Kerk in Den Haag werd gevraagd om kerkasiel te verlenen aan een Armeens gezin. Er waren goede redenen dat dit gezin, ongewenst vreemdeling verklaard, in Nederland moet verblijven. En in hun situatie wordt duidelijk hoe de regeling kinderpardon die wij hebben simpelweg niet werkt. Aan ons wordt gevraagd om te doen wat wij als kerk gewend zijn om te doen: een kerkdienst te houden, maar dan misschien wat langer dan we gewend zijn.

Daar zit nogal wat aan vast. Waarom wij, waarom in hemelsnaam in de herfstvakantie wanneer iedereen onbereikbaar is. Ik ga er nu niet op in wat wij in onze overwegingen om kerkasiel te verlenen allemaal hebben meegenomen. Ik concentreer mij nu op hoe het voor mij waar en waarde vol werd. Er zijn twee momenten waarop ik een zinvolle verbinding maakte.

Het ene moment was op donderdag, toen wij moesten beslissen of we het kerkasiel zouden verlenen of niet. Ik las op die dag de dagtekst van Taizé: ‘Houd de gastvrijheid in ere, want zo hebben sommigen zonder het te weten engelen ontvangen’ (Hebreeën 13,2). Daarvan kun je zeggen: dat moet je in zijn context zien, van een anonieme, laat eerste-eeuwse auteur in een vroegchristelijke setting. Maar mij raakte het en ik heb me laten raken om tot handelen te komen, zoals Jünger het zou zeggen.

Het andere moment was dat we nadachten over een geschikte locatie voor een doorlopende kerkdienst. En we kwamen uit op ons buurt-en-kerkhuis Bethel, waar ruimte beschikbaar was. Ik

besepte: we hebben het dus gewoon in huis en hoeven geen toeren uit te halen. Ons wordt niet anders gevraagd dan te doen wat onze geloofspraktijk is, op de plek die we daarvoor hebben. En dan ook nog: Bethel, huis van God, naar de diepe Godservaring van een oudtestamentische vluchteling in het Bijbelboek Genesis.

Maar ik besepte ook: dit is voor mij en voor ons een zinvolle verbinding. In de engelen die ik ontvang zullen anderen slechts ongewenste vreemdelingen zien. Ik hoef de comments bij de berichten hierover op de sociale media maar te lezen om bevestigd te worden dat deze zinvolle verbinding er een is voor mij, voor ons als protestantse kerk, voor dit moment op deze plaats, en dat daar geen algemene stelling van te maken valt.

Nu wil ik een exercitie doen of we vandaag ook zo'n zinvolle verbinding kunnen maken. Daarvoor gaan we kijken naar een gedeelte uit de film *Adam's Apples*. In een Deens dorpje woont een geschifte, doorgedraaide dominee. Hij begeleidt ontspoorde criminelen aan wie ook een steekje los zit. De dominee, Ivan, heeft zijn vrouw verloren en heeft een ernstig lichamelijk en verstandelijk beperkt kind. Die werkelijkheid lijkt hij te ontkennen door uit te gaan van het goede in de mens. Iedereen neemt daarbij een loopje met hem, niet in het minst de neonazi Adam, die door de reclassering aan hem is toegewezen maar deze dominee voortdurend tart en bevraagt op zijn kijk. Adam heeft overigens als taak voor zijn re-integratie meegekregen om de appelboom te bewaken en een appeltaart te bakken. Dat valt nog niet mee. De dominee draagt een geheim met zich mee: hij heeft een grote hersentumor en elke spanning vergroot zijn kans op sterven. Laten we niet te veel sympathiseren met hem, want hij is ook een hork, die volkomen over mensen lijkt heen te walsen in wat hem voor ogen staat.

In de scène die we gaan bekijken heeft de predikant net aan het groepje criminelen en een aangewaarde vrouw die bij hem bivakkeren verteld dat hij binnenkort zal doodgaan. Dan komen de neonazistische makkers van Adam op bezoek. Dat bezoek loopt desastreus af voor de pastor, lijkt het op het eerste gezicht. De pastor heeft zijn Goede Vrijdag, neergeschoten door een bendelid, maar beleeft ook zijn Pasen, met een wonderbaarlijke genezing. De scène eindigt met een in witte zwachtels ingepakte pastor in een tuin, waar Adam bij hem komt en zich met hem verzoent: met een door hem gebakken appeltaart.

Voor Klaas Hendrikse kon over het bestaan van God niet als over het zijn van een stuk appeltaart gepraat worden. Hier is het anders en verschijnt God juist bij een stuk appeltaart...

Adam, de mens, de Elkerlyc in dit verhaal, gaat een verbinding aan met de pastor en verandert. Maar zo'n transformatie is niet vanzelfsprekend voor iedereen. De dokter kan het allemaal niet meer meemaken. Wanneer een neergeschoten iemand wonderbaarlijk geneest, dan is dat voor hem het ogenblik om te vertrekken. Hij verbindt zich niet en zal dat ook niet doen. En voor weer andere 'volgers' van de pastor is de verbinding tijdelijk: zij trekken uiteindelijk weg en het is maar de vraag of ze iets geleerd hebben of veranderd zijn.

God komt voortdurend terug. Maar wij mensen kunnen daar maar moeilijk mee omgaan en niet iedereen zal zich verbinden aan Gods komen. Gods komst is nooit een fait accompli en vraagt steeds om een daad van verbintenis van onze kant. De keuze die dat vraagt valt niet in CBS-cijfers van religiositeit onder te brengen. Er is een theologische hermeneutiek voor nodig om die te benoemen.

Dr. Theo Hetteema is theoloog. Hij werkt als wetenschappelijk beleidsmedewerker pastoraat bij het Landelijk Dienstencentrum van de Protestantse Kerk en als docent aan het Seminarium van de Bond van Vrije Evangelische Gemeenten, gevestigd bij de Protestantse Theologische Universiteit in Amsterdam. Verder is hij supervisor en voorzitter van de Algemene Kerkenraad van de Protestantse Kerk Den Haag. Website: www.tlhettema.nl.